

Den här artikeln ingår i rapporten "Bruksanda – texter och reflektioner från en forskningscirkel" (red. M. Vallström), Söderhamn 2012.

"Den största socialisten på Ljusne" - prästen Thorsten Pihl 1896-1908

Tord Nyberg

Jag brukar när tillfälle ges besöka Erikshjälpens secondhandbutik i Söderhamn och botanisera i deras bokhyllor. Några hyllmetrar brukar innehålla böcker med lokal anknytning. För några månader sedan hade jag lite tid över och gjorde en grundlig inventering av bokförrådet.

Hälsinge Runor årgångarna 1952 och 1977 samt en oansenlig skrift med mjuka pärmar med titeln "Ljusne kyrka och församling 1896-1946" blev dagens kap till det facila priset av 40 kronor. Efter någon tid började jag ganska förstrött bläddra i "kyrkboken", en sida föll upp av sig själv, där trädgårdsmästare Albert Liljeblad från Ljusne hade nedtecknat några minnesord till kyrkans 50-års jubileum. I samma uppslag låg också ett löst tidningsurklipp från hans 75-års dag. I tidningsartikeln framgår att Liljeblad blev på våren 1896 anställd som trädgårdsmästare hos direktören och ägaren till Ljusne Woxna AB greve Walter von Hallwyl. Liljeblad skriver i sin artikel:

Det var påsken 1896, som jag nykommen till Ljusne, ställde mina steg till kyrkan vilket då ej mycket liknade en kyrka. Men en fullsatt lokal av andäktigt, stilla lyssnade ljusnebor, och i predikstolen Ljusnes första präst nykommen kapellpredikanten Thorsten Pihl som med vältalighetens gåva frambar guds ordet.

Hur var det nu på bruket Ljusne för 115 år sedan då Albert Liljeblad fått anställning hos greve Hallwyl och nykommen lyssnade till en påskpredikan av en likaså nykommen kapellpredikant i en lokal som ej mycket liknade en kyrka men ändå var fylld med andäktiga ljusnebor? Hur förhöll sig nu detta, och hur hamnade pastor Pihl i Ljusne?.

Ljusne-Ala kapellförsamling bildas.

1894 den 8 juni medger Kungl. Maj:t att en prästerlig befattning ska inrättas i sydöstra delen av Söderala församling. Den årliga avlöningen till kapellpredikanten skulle utgöra 2500 kronor av vilket 1500 kronor skulle bekostas av kyrkoherden i Söderala och 1000 kronor lämnas av ägarna till Ljusne järnverk och Ljusne-Ala sågverk. De senare skulle tillhandhålla husrum och fri ved. De skulle också anordna gudstjänstlokal och begravningsplats samt avlöna klockare, organist och kyrkvaktare. Det var också järnverket och sågverket som skulle utse vilken predikant som skulle anställas, men han skulle prövas av Uppsala domkapitel.

Nu hade Ljusne-Ala fått egen kapellförsamling med 3917 medlemmar, nu var prästfrågan högaktuell. Greve von Hallwyl kontaktade domkapitlet i Uppsala och ärkebiskop Sundberg.

Pastor Pihl skriver i "Glimtar från min Ljusnetid", hur han blev budad till ärkebiskopen där denne säger: "En kapellpredikant i Ljusne skall tillsättas och jag önskar livligt att pastorn skall erhålla den platsen. Men den tillsätts av patron greve Walter von Hallwyl i Stockholm, ägare till Ljusne-verken". Pihl åkte till Stockholm, uppvaktade greve och grevinnan von Hallwyl och framförde sitt ärende. Pihl skriver: "under försommaren 1895 fick jag ett brev från greven med förfrågan om jag en viss söndag i augusti månad kunde komma till Ljusne för att hålla provpredikan". Kapellkyrkan var fylld till sista plats med greveparet i spetsen och pastor Pihl predikade över texten om fariséén och publikanen i templet.

Den unge prästmannen fann nåd inför greveparet Hallwyl trots den något kontroversiella bibeltexten och fick prästbefattningen. Det var meningen att ytterligare två präster skulle provpredika men därav blev intet.

Pastor Pihl flyttade till Ljusne i början av januari 1896 och hans prästgård blev Wilhelm Kempes gamla trävilla som stått i villaparken men som nu flyttats uppströms vid en vacker plats efter Ljusnan. I Ljusne hade han nu fått ett eget hem och hit tog han sin unga brud den 2 juni 1897. Nu hade Ljusne präst men ingen kyrka!

Redan på Wilhelm Henrik Kempes tid uppfördes en träbyggnad på en högt belägen plats som så småningom av grevinnan von Hallwyl kristnades till Hagalund.

Byggnaden bestod av en ovidg gudstjänstlokal av timmer med kalkade ströplade väggar, samt två skolsalar och bostäder för två lärarinnor. Ett klocktorn tillhörde också byggnaden. I denna byggnad skulle nu omvandlas till Ljusne kyrka. Till arkitekt utsågs C. Widell Stockholm, som några år tidigare varit arkitekt för den så kallade Hallwylska villan i Ljusne. Den 5/9 1895 upprättades ett kostnadsförslag för att förändra den gamla byggnaden till en kyrka, kostnaden beräknades till 15 000 kr. Ombyggnaden började i maj 1896 och fortsatte till hösten med en arbetsstyrka på 15 till 20 skickliga brukshantverkare med bruksbyggmästare Per Olsson Snibb som arbetsledare.

Den invändiga byggnadsstilen var ovanlig för svenska förhållanden och kom att betecknas pseudo-schweizisk, det var trä, kvistrikt, mörkt och inoljat. En kyrklig miljö som den schweiziska greven var van vid från sitt hemland.

Grevinnan följde ombyggnadsarbetet med största vaksamhet, det var hon som bestämde att träpanelerna invändigt skulle vara så kvistrika som möjligt.

Fjorton dagar före invigningen hade byggnaden besök av grevinnan som nyss var hemkommen efter en resa. Hon fann då till sin stora fasa att innertaket hade målats blått. Grevinnan gick i taket. Hon läste lusen av arkitekt Widell och färgen skulle bort med det fortaste. Hantverkare på ställning fick arbeta natt och dag med att få bort färgeländet, samt att

olja in taket för att få samma nyans som väggarna. Budgeten sprack, slutsumman slutade på 20 000 kronor. Kyrkan hade två ingångar, en åt söder för Ljusnebor, den andra åt norr för Alabor. Placeringen av ingångarna var efter kyrkans långsidor och var helt relaterade till befintligt vägnät från de båda bruken.

Till Ljusne kyrka överfördes 1896 från Maråkers kyrka, som då ägdes av Ljusne Woxna AB div. kyrkosilver, kyrkkista, mässhakar i olika färger. Maråkers gamla kyrkklockor fick nu en ny plats i Ljusne kyrkas nya klocktorn. En ljuskrona i förgyllt trä från Maråkers kyrka hänger nu över dopfunten i Ljusne kyrka.

Kyrkan invigdes högtidligen på allhelgonadagen år 1896. Greveparet satt i den grevliga kyrkbänken till vänster om koret och uppvaktades av kyrkobetjäningen. Kyrkan rymde nu 700 personer och långt före invigningen var kyrkorummet fullsatt av högtidsklädda Ljusnebor.

Prosten Kihlgren från Söderhamn höll invigningstalet, därefter högmässa där Ljusnes första egna präst Torsten Pihl predikade. Senare hölls aftongudstjänst och då strålade i elektriskt ljus kyrkointeriören. Ljusne kyrka var den andra byggnaden på Ljusne som hade elektriskt ljus, den första var Hallwylska villan i villaparken.

Bild 5. Interiör av Ljusne kyrka, som den såg ut på pastor Pihls tid. Foto: Ljusneortens museiförening.

Ljusne-Ala kapellförsamling var nu fullt komplett med präst, kyrka och begravningsplats. Begravningsplatsen hade färdigställts på Hörnyran, en plats som låg utanför samhället och på Ljusne-Woxna ABs mark. En byggnad för bisättning hade också uppförts med årtal 1896 i gjutna siffror på den norra gaveln. Under pastors Pihls tjänstgöringstid 1896-1908 avled ca 600 Ljusne- och Alabor, man får förmoda att de flesta jordfästningarna utfördes av pastor Pihl på söndagarna och före högmässan. Om man i nutid promenerar på den äldsta delen av Ljusne kyrkogård och läser på de gamla gravstenarna med dess yrkestitlar får man en hygglig bild av de olika yrkena på bruken Ljusne och Ala. Arbetaradeln, dvs. klampare, stabbläggare, sågare och smältarsmeder är väl representerade. Några gravstenar skiljer sig från de övriga, inte till storlek eller innehåll utan att bruksnamnet ALA är inhugget på gravstenarnas front och närmast graven. En nutida synlig brasklapp som upplyser kyrkogårdsbesökaren om att här inunder, nödd och tvungen, vilar en Alabo i Ljusnebolagets mark. Inför döden är vi alla lika, men minnesmärket, gravstenen talar sitt tydliga språk. Höga befattningar genererade i allmänhet en pampig gravsten ibland inhägnad med kätting i kontrast till vanligt folks enkla

sten eller träkors. Här är ett utdrag ur den dikt "De gamlas dag" som fd. klamparen Johan Knapp tillägnade kyrkan på dess 50-årsdag 1946:

Där är andra minnestenar:
Namn med vapensköld och "von",
Enkla namn med slutet "son",
norrlandsfuror – sega enar,
Bolagschefer – arbetsbasar,
frykdalsgubbar – siljansmasar,
gubbar lik varstans från.

Omgivningen såg länge ned på Ljusne kyrka. År 1963 beslutade man till och med att riva kyrkan, men detta förhindrades av riksantikvarieämbetet. Var den för "udda" i stenkyrkobeståndet, fanns det politiska eller ekonomiska motiv? Tyvärr saknas en konkret motivering. Rivningen förhindrades av riksantikvarieämbetet. Kyrkans interiör från 1896 är i stort sett intakt, brukshistorien och föremål från Maråkers gamla kyrka gör att med Ljusne kyrka tillsammans med sin byggnadshistoria gör den kulturhistoriskt mycket värdefull.

Pastor Pihl märkte snart att han kommit till en lågkyrklig församling där framförallt Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS) och deras mission hade sedan gammalt många trogna vänner. Dessa arbetade hängivet för stiftelsens mission och ville gärna ha den nya pastorn som hjälp och stöd. Han blev dess ordförande på det villkoret att stiftelsen skulle arbeta för kyrkans mission. Detta blev ett lyckat beslut för fosterlandsstiftelsen och kyrkans mission fick större missionsgåvor från Ljusne än de fått förut.

Pihl började samla de redan konfirmerade kvinnliga ungdomen till regelbundna arbetsmöten i prästgården med sång och bön, det lästes högt och handarbetades.

Vid sidan med arbetet med de unga, var han alltid med på stiftelsevännernas symöten och deras försäljning. Pastor Pihl läste missionslitteratur och så dracks det naturligtvis kaffe. Till kaffet fick det inte finnas mer än tre sorters bröd. Den som vågade bjuda på mer fick plikta en krona första gången och fem kronor andra gången om påbudet överträdde. Man har en känsla av när man läste Pihls "Glimtar från min Ljusnetid" att han hade kvinnornas gunst, detta belyses av följande historia som Pihl själv berättar, i *Ljusne kyrka 50 år*, om hur han fick "Lärarynnepälsen":

Under de första åren fick jag en sommardag besök av en representant för firma Paul Bergström i Stockholm. Inkommen på min expedition frågade han mig om jag inte ville beställa en päls. "Nej för allt i världen! En fattig kapellpredikant har inte råd att köpa någon päls" svarade jag. Ja men jag kunde väl ändå taga mått på en päls, invände besökaren. Mitt svar blev: "Det kan väl gå för sig, det kostar ju ingenting" Måtten togs och jag glömde snart hela historien. Men vad händer? I februari månad följande år på Torstendagen kom min hustru och svepte omkring mig den skönaste päls.

Jag häpnades, hur hängde detta ihop? Jo de snälla och präktiga lärarinnorna hade sett hur den unga prästen, endast klädd i resulster, under kalla vintersöndagar måste resa upp till kyrkogården för att förrätta jordfästning före högmässan. De voro rädd om hans hälsa och ville skona honom från att förkyla sig. Så kommo de på den vackra idén att göra en insamling för att köpa en päls åt pastorn. Den pälsen blev mycket välkommen och uppskattad. Den kallades genast för 'lärarinnepälsen'. Ännu bär jag den under kalla vinterdagar och tänker på de kära givarinnorna med varma tankar.

En annan skrift som bl.a. rör kyrkan och pastor Pihl är ursprungligen en handskriven dagbok, sammanställd av Lydia Rämning, kallad *Några anteckningar från den gamla tidens Ljusne*.

Där står att läsa:

År 1895 (sic!) fick Ljusne egen kyrka och den första prästen hette Pihl. Han var vad⁷ man kan kalla en snygg karl och det gick mycket fruntimmer i kyrkan på hans tid. Han var radikal, en gång satt greve Hallwyl på första bänken med fint sällskap. Prästen sade nog en del, som inte skonade höga herrar, så kyrkvaktmästare Stering satt och skalv i bänken. En tid efteråt kom greven till gubben Stering och frågade om han visste vilken som var den störste socialisten på Ljusne? Nej det visste inte Stering. "Jo det är prästen" sade greven.

Pihl var alltså väldigt populär bland lärarinnorna i syföreningen. Hans efterträdare, Hemming Gardell, hade inte samma ställning och eftersträvade den inte heller. Skollärare Anders Gustaf Willborg skriver i sin dagbok "Människor jag mött och platser jag minns" om sin vän Gardell:

Gardell blev en populär person, men han rörde sig inte i syföreningskretsar, vadan den gamla lärarinneflocken med förträngda känslor blev hans bittra fiender. Detta förhållande roade honom hjärtligt och de fick slängar även i hans predikningar, som de kände bittert. Gardells företrädare i Ljusne hette Torsten Pihl och var en stor vän av de kvinnliga lärarna. "Men nu" sa Gardell, "går det inte att få hänga harporna i pilträdet".

Bild 6: Pastor Pihl med maka, år 1900. Foto: Ljusneortens museiförening.

Pastor Pihl och hans relation till bruksledningen på Ljusne

Slutet av 1800-talet var en hård tid för Ljusnes innevånare, lungsoten härjade, arbetstiden var lång och trångboddheten var stor. Familjerna var stora och hade ett rum eller ett rum och ett kök i bästa fall. Förutom att familjemedlemmarna fick man också under sommarsäsongen ha en eller flera inhysningar, dvs. vandringsarbetare.

En annan brist i samhället var avsaknaden av samlingslokaler för olika föreningar (se även Bengt Göran Källmans artikel ovan). Pihl försökte intressera ägaren greve von Hallwyl för denna brist. Löften gavs men inga infriades. Pastor Pihl kom från första stund att stå på arbetarnas sida då det gällde svåra sociala förhållanden bruksbefolkningen levde under,

familjerna var stora med många barn. När prästen tog upp detta med greven och påpekade att en familj om åtta personer, där mannen hade skiftarbete måste trängas i ett enda rum, fick han till svar: ”Dom skall inte skaffa så många barn.” Då replikerade Pihl omedelbart ” Men greven vill inte undvara dess arbetskraft, den enklaste humanitära känsla borde säga arbetsgivaren, att de också skulle beredas en människovärdig bostad.” Pihl blev av grevinnan von Hallwyl stämplad som den värsta socialisten på Ljusne, efter en predikan han hållit över texten penningen och dess förpliktelse.

Bruksbyggmästaren Per Olsson Snibb hade vid ett besök i den Hallwylska villan i Ljusne fått frågan om han visste vilken den största socialisten på Ljusne är? Det vet jag verkligen inte sa Snibben, jo det är pastorn det sa grevinnan med eftertryck. Här kan man se att historien om den största socialisten på Ljusne fanns i flera versioner.

Det berömda Fejan-telegrammet användes den 16 juli 1905 och författades i samband med att den socialdemokratiska ungdomsklubbens fanan skulle invigas (se även BG Källmans artikel ovan). Telegrammet var sänt till Oscar II med tack för visad fredsvilja i samband med unionsupplösningen med Norge. Samtidigt talar telegrammet om att arbetarna inte hade någon egen lokal att hålla till i utan hålla sina möten utomhus. Nu blev det en turbulent tid på bruket. De som undertecknat telegrammet fick avsked. Stor oro rådde på bruket då det ryktades om att det stora sågverket skulle läggas ned. Arbetarna vid sågen och brädgården hade hög medelålder och var naturligtvis rädda och oroliga. Det sägs att bolaget helt tappade greppet om utvecklingen. En formlig amerikafeber rasade därför att folket förlorat allt förtroende för bolagsledningen. Under 1906 emigrerade 106 personer till USA varav hälften var klubbmedlemmar.

Konflikten i Ljusne genljöd i hela landet och många tidningar gjorde reportage. I ett reportage från den 24/12 1906 skriver signaturen (KN) i Dagens Nyheter om landsflykten från Ljusne samt att höra pastor Pihls uppfattning. Endast den del där pastor Pihl uttalat sig har medtagits här:

Pastor Pihl förklara rent ut att förhållandena nu var olidliga inte blott för arbetarna utan för alla som vistades på bruket. Pastorn var ingen vän av klubben och han yttrade sig ganska skarpt om dess taktik, som han fann vara alltför bröstgänges och i många fall hänsynslös och oklok. Men han skonar visst inte förvaltningen heller. Han fann det orimligt att på en sån stor plats som Ljusne ingen samlingslokal fanns där folk kunde mötas för att dryfta olika frågor. Han hade för sin del i tio år framhållit nödvändigheten därav, men kyrkan var ännu den enda lokal som fanns och den lämpar sig ju inte till allt. Han hade för sin del tröttnat och sökt sig därifrån. Det är omöjligt att arbeta under dessa förhållanden och utträtta något, tillade han med ett vemodigt leende. Om det är sant att grevinnan von Hallwyl stämplade mig som den värsta socialisten på Ljusne för en predikan jag höll i somras om penningen och de förpliktelser den medför, fortfor han. Visst är det så. Med

inte låter jag inverka på mig av slikt och inte rättar jag mina predikningar efter folks tycken. Han gav ljusnearbetarna det vitsordet att de äro ett präktigt folk och vad särskilt klubbisterna angick, nödgades han ge dem betyget att de tillhörde de bästa av ungdomen. Han ogillade deras offentliga uppträdanden och åsikter, men han gav dem som enskilda personer sitt erkännande. Det är också det bästa folket som rest till Amerika. De är hyggliga, vakna, nyktra och ordentliga arbetare sade han. Många av dem känner jag personligen som riktigt präktiga karlar. Han bestyrkte för övrigt den uppfattningen att en formlig amerikafeber rasade samt att folket förlorat allt förtroende för bruksledningen. Och misstämningen var utbredd icke blott bland arbetarna utan bland förmännen. Han kände sig fullt övertygad om att det bästa folket frivilligt eller tvunget komma att lämna Ljusne och landet. Han avslutade: ”jag är den enda person i Ljusne som är fri.”

Pastor Pihl sade upp sin tjänst och höll sin avskedspredikan söndagen den 3e maj 1908 över texten ”Hjärtefrågan och Hjärteuppdraget” i grevens kyrka som var fyllt till bristningsgränsen med högtidsklädda Ljusnebor. Om greveparet fanns med i menigheten finns inga uppgifter om.

Resvagnen rullade bort mot Söderala, med präst och prästfru, de fem barnen som alla var födda på Ljusne, samt de två hembiträderna, för att påbörja den långa resan till Karlskrona, där pastor Pihl hade fått en ny befattning. Vägen från prästgården var kantad av församlingsbor, som med vänliga händer viftade sitt avsked åt den bortresande prästfamiljen.

Sammanfattning

En ung prästman med tidigare tjänstgöring i Sigtuna och Uppsala anlände i januari månad 1896 till det dynamiska brukssamhället Ljusne. Hans ögon var inte hemmablinda utan såg klart och tydligt under vilka svåra förhållanden de flesta av bruksbefolkningen levde under. Hans namn är förknippat med Ljusnes brukshistoria. Han stod på arbetarnas sida, han påpekade för höga vederbörande de svåra sociala förhållanden bruksbefolkningen levde under, både vid samtal och från predikstolen, hans namn var Thorsten Pihl.

Pastor Pihl och hans hustru blev snart mycket kända och omtyckta av bruksbefolkningen. Bruksungarna, som alltid varit orädda av sig, skaldade när man mötte prästparet: ”här kommer våran präst, och här kommer våran prästinna”. Det var också pastor Pihls förtjänst att de traditionella motsättningarna mellan kyrkan och arbetarrörelsen blev så lindrig på bruket. Att Pihl av riksgrevinnan Anna Fredrika Wilhelmina von Hallwyl född Kempe utnämnd till den störste socialisten på bruket tog han med ro.

Pastor Pihl blev anställd och avlönad av ”patronatet”, men ställde sig på arbetarnas och bruksbefolkningens sida samt visade ett så stort mått av civilkurage att han stundtals bet den hand som födde honom.

Otryckta källor:

Ljusne bruksmuseum:

Rämning, Lydia: *Anteckningar från gamla tidens Ljusne*. Ljusne Bruksmuseum.

Willborg, Anders Gustaf: "Människor jag mött och platser jag minns" Dagbok/dokumentation om sin tid som lärare i Ljusne från år 1904 till 1948.

Tryckta källor:

Dagens Nyheter 24/12 -1906

Hälsingekuriren/ Söderhamnskuriren

Hälsingerunor 1977

Kilström, Bengt Ingmar, 1979: *Ljusne, Fridhems och Vallviks kyrkor samt*

Maråkerskyrkplats.

Ljusne kyrka 50 år.

Sävström, August: *En talmans levnadsminne.*

Söderala förr och nu.

Söderhamnsnytt.

Årsbok 1942. Arbetarrörelsen kultur-och historiska förening.

